

Kovács István
egyetemi tanár

**A MAGYAR KÖZJOGI POZITIVIZMUS
ÉS BUZA LÁSZLÓ ELSŐ MONOGRAFIÁI**

1.

A felszabadulás előtti magyar közjogtudomány általános jellemzésére ma is helytálló az a korábbi megállapítás, hogy lényegét tekintve egészen a felszabadulásig feudális tudomány maradt, mely a feudális állam- és jogszemléletet fejezte ki.¹ A burzsoa jogtudományok kialakulása nemcsak a közjog, hanem a jogtudományok más ágaiban is, csak lassan haladt előre és más területeken is jelentősen hozzájárult egyes feudális intézmények konzerválásához, még akkor is, ha némely tételes jogtudományi ágazat a közjogtudományhoz viszonyítva több olyan jogtudóst vallhat magáénak, aki következetesebb harcot folytatott a feudális jogszemlélet ellen, a haladóbb burzsoa irányzatok, esetleg jogintézmények érvényrejuttatásáért. A közjogtudománynak ez a viszonylagos elmaradása szorosan összefüggött az államhatalmat kézbentartó nagybirtokos, nagytőkés osztályok érdekeivel. Hazánkban is, mint Délkelet-Európa többi államaiban, olyan időszakra esett a burzsoa állam és jog intézményeinek kialakulása, amikor a munkásosztállyal és jelentkező mozgalmával szembenálló tőkés osztály, különösen a nagyburzsoázia, már felismerte, hogy számára előnyös, ha éppen az államhatalom gyakorlása, az államszervezet felépítése területén a régi világ, a feudális múlt egyes maradványaira támaszkodhat.² A közjog tudománya, melynek tárgya éppen a politikai hatalmat biztosító intézmények területére esik, szükségszerűen szorosabb kapcsolatban volt ezekkel a feudális-nagytőkés osztályérdekekkel. Így egészen érthető, hogy az uralkodó osztályok e területen kettőzött éberséggel akadályozták meg minden, még csak viszonylagosan is haladó olyan nézet érvényrejuttatását, mely akárcsak a burzsoa értelemben vett demokrácia kiszélesítésével is veszélyeztethette az uralkodó osztályok szűk csoportja hatalmának kizárólagosságát.

Az 1848/49-es forradalom veresége következtében félbeszakadó, a polgári igényeket kielégítő törvényhozási folyamat, majd formálisan az 1848. évi törvények helyreállítását hirdető kiegyezés önmagában még nem magyarázza meg azt a kiegyezést követő fejlődést, mely nemcsak az új jog által nem szabályozott területeket, a forradalom törvényhozásának hézagait töltötte meg a feudális múlt intézményeivel, hanem a 48-as forradalmi törvények magyarozatát, gyakorlati alkalmazását is e feudális intézmények felé hajlította, éppen a 48-as törvényhozás által viszonylag részletesebben szabályozott jogág, a közjog (alkotmányjog) területén. Az ideológiai felépítményen belül a közjog tudományára várt az a feladat, hogy létrehozza ezt az enyhén szólva

¹ Vö. Magyar Alkotmányjog. 1951. 45. l.

² Vö. Lenin: A szociáldemokrácia két taktikája. 1905. Lenin Művei, Bp. 1954. 9. köt. 35. l.

természetellenes házasságot a burzsoa fejlődés korabeli igényeit fővonásokban kielégítő 48-as törvényhozás intézményei és a jóval elmaradottabb hazai feudális közjogi intézmények között. A Habsburg uralkodóházat hátuk mögött érző nagybirtokos osztálynak és a közoktatást és a kultúrpolitikát — ezzel együtt az egyetemeket is — kézbentartó, a feudális érdekeket legagresszívebben védelmező klérusnak minden eszköze megvolt ahhoz, hogy az alig kialakuló magyar közjogtudományt ennek a feladatnak az ellátására szorítsa.

A feudális intézmények elemzéséhez a kialakuló közjogtudomány kevés indítékot kapott a nyugati irodalomban. Annál inkább felhasználhatta azt a kiegyezés után adódó helyzetet, ami lehetővé tette, hogy a Habsburg elnyomás intézményeivel szemben a 48 előtti feudális intézmények nemzeti jellegét hangsúlyozhassa. Így jönnek létre azok az első közjogi művek, amelyeknek jogi jellege a tételes jogszabályok összegyűjtésében, 48-as és régi intézmények összefűzésében merül ki, egyebekben pedig úgyszólván elválaszthatatlanul keverik a történeti anyagot a hatályos joggal és mindehhez elméletként az egyes feudális intézmények nemzeti jellegének indokolását adják. Így vált uralkodóvá az a magyar közjogtudományi irányzat, amelyet összes jellegzetességei a történeti-jogi iskolához kapcsolnak.³ A történeti-jogi iskola végeredményben egészen a felszabadulásig megtartotta uralkodó helyzetét a magyar közjogtudományban. Ezt a kiegyezést követően elsősorban az általa vitt álnemzeti jelszavak, majd az imperializmus kialakulását követően az a jellegzetessége tette lehetővé, hogy a közjogban minden más jelentkező irányzatnál jobban elégitette ki az uralkodó osztályoknak azt az igényét, hogy fenntartsák a jogbizonytalanságot éppen a legjelentősebb államjogi intézmények (az állampolgári jogok, választójog, kormányzati viszonyok) területén. A közjogtudomány ez irányzatának megszilárdulásában jelentős szerepe volt Concha Győzőnek, aki kétségtávol a klérus érdekeinek hű képviselőjeként lépett fel a jogtudományon belül minden olyan törekvéssel szemben, mely ez irányzattal szembeszegült.⁴

³ A történeti-jogi iskola kialakulását és legáltalánosabb jellegzetességeit helyesen jellemzi Kulcsár Kálmán: A marxizmus és a történeti jogi iskola c. tanulmányában. (Jogtudományi Közlöny, 1952. évf. 2. szám.) Magyarországi állam- és jogelméleti vonatkozásait részletesen tárgyalja Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcsélet c. munkájában. (Bp. 1955.) A tételes jogtudományokban való jelentkezése azonban a maga egészében vagy akárcsak fővonásaiban is egyik tételes jogtudományi ág tekintetében sem nyert feldolgozást. Egyes részletkérdésekre azonban többször történik utalás a tételes jogtudományokat illetően is. Így különösen a magánjog területén, mint pl. Kulcsár már idézett munkájának utolsó része, vagy Szabó Imre: Nemzeti jog- és szocialista jogfejlődés c. tanulmányának első része. (Jogtudományi Közlöny, 1957. évf. 1.—3. szám.) A közjog területén viszont az államjogi tankönyv már idézett megállapításán kívül alig találkoznak értékeléssel. Jelen tanulmánynak nem lehet feladata az egész történeti-jogi irány értékelése a felszabadulás előtti közjogtudományt illetően, csak olyan vonatkozásokban érintjük, amelyek a közjogi dogmatizmusnak a magyar közjogtudományban elfoglalt helyzete válaszolásához elengedhetetlenül szükséges. A történeti-jogi irányzatot egyébként az adott időszakban Virozsil Anial 1850—54-ben megjelent munkája, a „Jus publicum Regni Hungariae» hatása alatt (mely csak az 1848 előtti közjogot tárgyalja), Récsy Enil (1861), Boncz (1877), Korbuly Imre (1871) és Kiss István (1886) közjogi tankönyvei képviselik. Közülük Korbuly és Kiss könyve több kiadásban is megjelent.

⁴ Messze vezetne a klérus és Concha kapcsolatainak elemzése. Itt talán elég, ha megjegyezzük, hogy Concha Győző úgyszólván tudományos működésének kezdetétől fogva szoros kapcsolatba került a Szent István Társulattal, a klérus társadalomtudományi és propagandaszervezetével. Igen jelentős szerephez jut annak tudománycs és irdalmi osztályában. 1915-ben tagja lesz annak a nyolc tagú elő-

A közjogtudomány történeti-jogi irányzatára egészében állnak Szász Gusztávnak azok a megállapításai, amelyeket legújabb irodalmunk is előszeretettel idéz az egész felszabadulás előtti magyar közjogtudomány jellegének és tudományos értékének illusztrálására. »Aki a mi közjogi tankönyveinket felüti, annak nyomban két vonása ötlük szemébe ez irodalomnak: az egyik a sok merő tételeesség, a másik a hazafias szavalás. Pedig a jogi tárgyalás mindkettőt kizárja. Ami először a tételeességet illeti: a közjog tudományos feldolgozása nem állhat abban, hogy újabb alkotmányjogi és közigazgatási törvényeinket lapokon és íveken keresztül szó szerint lenyomjuk, vagy saját szavainkkal körül írjuk... De nem mondható (t. i. a közjog tudományának) az a bármily tisztes érzületből fakadó hazafias frazeológia sem, amellyel alkotmányjogi tudományos könyveink a szenvtelen, éles, analízáló, dogmatikai tárgyalás hiányát pótolni iparkodnak...

Hogy a száz példa közül csak egyet mondjak: amit a közjogi és alkotmánytörténeti könyveink a szent korona tanáról mondanak, az kétségtelenül becsületesen és hazafiasan van érezve, de jogi fogalom tudományos elemzéséül el nem fogadható. A magyar közjog népies hagyománya a szent korona meghatározó képletében foglalja össze a magyar államhatalom gondolatát. Am a tudomány szimbólumokkal és metaforákkal be nem érheti, hanem szárazon, de élesen ki kell fejtenie, hogy a köztudatban élő jogi szimbólum megett rejelő jogi tételek tartalma miben áll.« Ezután éles gúnnyal mutatja ki, hogy e közjogi művekben a szent korona hol mint misztérium, hol mint terület, hol mint a hatalom alanya stb. jelenik meg.⁵

Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy bár ez a megállapítás teljességgel alkalmazható a közjogtudomány uralkodó irányzatára, egyben figyelmen kívül hagyja annak az irányzatnak művekben is jelentkező eredményeit, mely hol élesebben, hol óvatosabban, de hosszú időn keresztül szemben állt a történeti-jogi iskolával.

2.

Hiba lenne azt állítani, hogy a kiegyezés után a magyar közjogtudományban nem kaptak hangot olyan törekvések, melyek a 48-as alkotmány haladó, burzsoa igényű továbbfejlesztését igényelték. Egyenesen szomjúság mutatkozott a nyugati burzsoa alkotmányok, közjogi intézmények megismerése iránt. Jellemző például, hogy ekkor adják ki Magyarországon először és utoljára burzsoa alkotmányok gyűjteményét.⁶ A gyűjtemény magában fog-

készítő bizottságnak, mely a tudományos és irodalmi osztályból megalakítja a »Szent István Akadémia«-t, most már közvetlenül azzal az igénnyel, hogy ez a szervezet közvetlenül képviselje a katolikus klérus érdekeit a különböző tudományágak irányában. A Szent István Akadémián belül Concha a jogtudományokat is magába záró II. osztály tiszteleti tagja, majd elnöke, később az egész Akadémia másodelnöke. (Vö. Szent István Akadémia Értesítője, 1916-tól.) A klérushoz való szoros kapcsolatának megítélésén nem változtathat az sem, ha a századforduló divatos radikális irányzatai közepette egyes kijelentései miatt látszólag szembekerül a katolikus egyház hivatalos álláspontjával, és arra kényszerült, hogy mintegy hitvallásszerűen nyilvánosan is bebizonyítsa az egyház tanításaihoz való feltétlen hűségét. (Vö. Szabó Imre: A burzsoa állam- és jogbölcselet Magyarországon, 313. l.).

⁵ Szász Schwarz Gusztáv: Parerga. Bp. 1912. 447—48, 449—50. l.

⁶ Jánossy Ferenc: Alkotmányok gyűjteménye. I. köt. 1867. II. köt.

lalta a korabeli jelentősebb burzsoa alkotmányokat pozitivistá jellegű ismeretetés, vagy szövegközlés formájában. (Irányát jelzi, hogy igen részletesen közli a különböző francia alkotmányokat, de elhagyja a feudális maradványokkal erőteljesebben terhelt államok alkotmányait.) Itt kell megemlítenünk Schvarz Gyulát, aki ugyan történészként kap katedrát, de különösen munkássága kezdetén államjogi kérdésekkel is foglalkozik. Publicisztikai cikkekben a fejlettebb nyugati intézményeket népszerűsíti, és elítélőleg nyilatkozik nem egy feudális intézményről. A nyugati intézmények iránti érdeklődés oly nagy, hogy a polgári fejlődés ellenzői is kénytelenek az összehasonlító alkotmányjog területére lépni. Ekkor jelenik meg Concha tollából két kötetben az »Újkori Alkotmányok«,⁷ bevallottan azzal a cézzel, hogy a nyugati alkotmányok ismertetésével is a feudális maradványokkal terhelt alkotmány egyedül célszerű voltát igazolja. Reakciós, konzervatív szemléletét a kornak nemzeti frazeológiájába öltöztetve már a könyv előszavában kifejezésre juttatja. Elítélően szól azokról, akik politikai intézményeink állapotát a külföldével vetik össze, »mintha a külföld velünk különösen és állandóan törődne, vagy mintha a külföldnek számadasköteles jobbágysága lennének.«⁸ Bevallottan úgy vezeti a nyugati (belga, angol, amerikai) alkotmányok bemutatását, hogy az »olvasót mintegy önkéntelenül hazai alkotmányunk parallel éskbentartására« bírhatta.⁹ Ezek után már csak természetes, hogy az egyes alkotmányok bemutatásánál is azt igyekszik dokumentálni, hogy a valóban hatályosuló alkotmányjogi tételek mindenütt hosszú történeti folyamat spontán eredményei, és azok tudatos megváltoztatása, felforgatása vagy nem vezet eredményre, vagy zavarja a fejlődést. Érvelése első látszatra szinte ma is tudományosnak ható mezbe öltöztetve jelenik meg, különösen ha elfelejtjük, hogy a magyar alkotmány akkor létező feudális intézményeinek konzerválását célozta. »Az alkotmányokat a mai elfogulatlanabb felfogás a népek objektív életviszonyainak visszfényeként tekinti, amely viszonyokat a legkitűnőbb államférfi is késznek találja, nem teremti, a legmélyebb gondolkodó is csak megértheti, magyarázhatja.«¹⁰ Ezek után nem kell csodálkoznunk azon sem, hogy feltárja a burzsoa alkotmányoknak jónéhány belső ellentmondását is. Bíráló megjegyzései szintén a feudális érdekek oldaláról jelentkeznek. Ilyen viszonyok közepette szükségszerűen a viszonylag haladóbb célkitűzések oldalán találta magát Nagy Ernő,¹¹ aki Laband magyarországi tanítványaként 1887-ben kiadott közjogi tankönyvében anélkül, hogy bármilyen közjogi reformért sikra szállana, vagy támadná a meglévő intézményeket, egyszerűen csak azzal az igényel lép fel, hogy a magyar közjogot megtisztítsa a közjogtudománytól idegen elemektől, nevezetesen a sok történelmi és jogtörténelmi sallangtól és pusztán »a ma hatályos jogot, jogi szakmaként tárgyalja«. Nagy Ernő ebben a munkájában tudatosan a dogmatikai módszer alkalmazójának vallja magát. A dogmatizmus a pozitívizmus egyik ágát képviseli a jogtudományban. Ismeretes, hogy a közjogtudományban csak a pozitívizmus analitikai ága, a jogi dogmatizmus jelent meg nálunk. »Nem állok egyedül azzal a nézettel

⁷ I. köt. Bp. 1884. II. köt. 1888.

⁸ I. m. VIII. 1.

⁹ I. m. IX. 1.

¹⁰ I. köt. 16. 1.

¹¹ Nagy Ernő egész munkásságát részletesen ismerteti Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya c. tanulmánya. Bp. 1926. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 89. füzet.

-- mondja Nagy Ernő — miszerint az államjogi tárgyalásnál az ú. n. történeti módszer kizárólagos alkalmazása nem megfelelő már. Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a dogmatikai elemzést.«¹² Ezt a szöveget később a támadások hatása alatt minden utalás nélkül kiigazítja és a IV. kiadásban már csupán »a behatóbb jogi (dogmatikai) elemzésre« utal. Elismeri a történeti elemek értékét is a magyar államjogban, ezeket azonban a magyar alkotmány és jogtörténetbe utalja és a történetből »annyit, de csak annyit« kíván átvenni, »amennyi a mai jog megértéséhez szükséges«, mivel egy, »az államjogot mai érvényében tárgyaló művet a szabály tartalma inkább érdekel, mint egy tőle távoleső történeti adat«. A könyv iránt a közjogi irodalomban szokatlanul nagy érdeklődés nyilvánult meg. Több irányú kedvező méltatást kapott mind a napi sajtóban,¹³ mind a jogi szaksajtóban.¹⁴ Különösen jelentős ebben a vonatkozásban Schvarz Gyula megemlézése, aki Csekey szerint egyenesen meghatározó jelentőségű befolyással volt Nagy Ernőre. Schvarz Gyula egyébként annyira jelentősnek ítélte Nagy Ernő közjogát, hogy 1887. február 10-i képviselőházi beszédében egyenesen a jövőendő magyar közjogírás alapjaként említette. A Nagy Ernő és a Schvarz Gyula közötti kapcsolat szinte szükségszerű, ugyanakkor azonban bizonyos fokig meg is magyarázza Concha nem sokkal a könyv II. kiadása utáni bírálatának élességét. Csekey közli Conchának egy 1926-ban, tehát Nagy Ernő halála után hozzáintézett levelét, amelyben Concha mintegy magyarázni igyekszik a bírálat okát: »Féltettem (Nagy Ernőt) Schvarz Gyula történelmi érzék hiányának hatásától, mikor akadémiai ajánlatát azzal okolta meg, ime itt van egy liberális, egy demokratikus magyar közjog! Ami igaz sem volt... stb.«¹⁵

Nagy Ernőt tehát akadémiai levelező tagságra ajánlják. Az akadémiai választás előestéjén jelenik meg Concha bírálat a Nagy Ernő könyvéről, amelyben a legdurvább módon támadja meg Nagy Ernőt a történeti-jogi iskola érveivel. Ez a sok vonatkozásban személyeskedő bírálat egyben összefoglaló gyűjteménye mindazoknak a tételeknek, amelyekben határozott kiállást és állásfoglalást követeltek Magyarországon a közjogtudóستól a klérus és a magyar feudális nagybirtokosok.¹⁶

Bármennyire tanulságos is lenne, nem mehetünk bele a vita részletes ismertetésébe. Csupán azokra az elemekre utalunk, amelyeknek meghatározó jelentőségük volt Nagy Ernő, és a magyar közjogtudomány fejlődése szempontjából. Concha mindenekelőtt azt sérelmezi Nagy Ernő művében, hogy a jogdogmatikai tárgyalásnak feláldozza a magyar közjog »specifikumát, nemzeti jellegét«. Pontosan meg is rajzolja, hogy ezt a hiányosságot miben látja.

¹² Magyarország közjoga. Államjog. Bp. 1887. Előszó.

¹³ Pesti Hírlap, 1887. febr. 28. Egyetértés, 1887. márc. 6. 1890. dec. 25. Nemzet, 1887. márc. 12. stb.

¹⁴ Ezek közül különösen Schvarz Gyula méltatását kell kiemelni. Magyar Igazságügy, 1887. évf. 23—35. 1.

¹⁵ Csekey, i. m. 13. l.

¹⁶ A Concha—Nagy Ernő vita több közleményben jelentkezett. Az egyes közlemények: »Magyarország közjoga (államjog).« Írta: dr. Nagy Ernő, bírálja Concha Győző. Magyar Igazságügy. 35. köt. 1891. 369. és köv. 1.; Válasz közjogi könyvemről a Magyar Igazságügy XXXV. kötetének 5. füzetében megjelent bírálatra. Uo. 437. és köv. 1.; Dr. Concha Győző: Közjog és magyar közjog. Uo. 36. köt. 46. és 113. 1. és köv. 1.; Nagy Ernő: Végző Concha Győző egyetemi tanár bírálatához. 276. és köv. 1.

Ezek: a szent korona-tan elhanyagolása, a katolicizmus uralkodó vallás jellegének homálybanhagyása, a nemességnek az 1848 utáni közjogban pusztta címmé zsugorítása, a főrendiség közjogi jelentőségének elhanyagolása, a fenn-tartott felségjogok feudális alkotmányokra jellemző rendszerének figyelmen kívül hagyása a magyar közjogban, Werbőczynek, mint a magyar közjog megalapozójának elhanyagolása. A vitában természetesen még számos egyéb szempont is felmerült, de hogy mennyire ez utóbbi elemeken van a hangsúly, azt eléggé érzékelteti, hogy míg az egyes részletkérdések a vita második részében lassan lemorzsolódnak, az itt említett kérdésekre Nagy Ernő még végszavában is kénytelen visszatérni. Védekezését is főleg ezekre a kérdésekre irányítja. Conchának mindenestre sikerül annyit elérni, hogy Nagy Ernőt 1891-ben nem választják meg levelező taggá. Erre csak négy év múlva kerül sor.

Nagy Ernő a bírálat hangnemével egyező élességgel utasítja vissza Concha megjegyzéseit mind válaszaiban, mind könyvének új kiadásai elé illesztett előszavaiban. Az éles hang mögött azonban fokozatos visszavonulás bújik meg. Legjellemzőbb erre könyve IV. kiadásának 1901-ben aláírt előszava. Ebben változatlanul a közjog anyagának tudományos módszerrel való szabatos feldolgozása mellett foglal állást, de ugyanakkor megsejti, hogy a századfordulón, az imperializmus kialakulásával olyan új erők jelentek meg, amelyek immár tehernek érzik — különösen a politikai, a hatalmi viszonyokkal összefonódott közjogban — a jogállam koncepciójához tapadó jogászai szabatossgot és határozottságot. »Valamely jognak szabatos kidolgozása előnyére válik mindazoknak, akik joggal bírnak, de hátrányos azokra, akik céljaik jogosultságának látszatát csak a homályos és zavaros jogban képesek biztosítani. Ez utóbbiakra a világos jog törekvéseik megghiúsulttát jelenti. Azért is közel levőnek vélem azt az időt (sőt úgy tetszik, mintha némely jelenségei már is mutatkoznának), amikor ellenfeleink a közjog szigorúan jogi művelését fölöslegesnek fogják hirdetni.« A századfordulón már maga is a konzervatívok oldalán áll, talán éppen a jogállam koncepciója védelmében. »Eredményt mi is csak úgy érhetünk el, mint ahogy más nemzetek: vállvetett kitartó munkában, lassan, fokozatosan. De nem is kívánatos a rohamos haladás«. Majd megegyezően felcsillan a tudományos kutatás igazságkeresése. »Nálunk is szükséges továbbá, hogy az igazat minden melléktekintet nélkül kutassuk, s hogy minél nagyobb számmal legyenek olyanok, akik az igazért helyt állnak, még akkor is, ha ez nem válik különösen hasznukra.« De ebben ki is merül az uralkodó történeti-jogi irányzattal való szembenállása. A továbbiakban újszólván minden lényeges kérdésben enged, még ha kételyeit hangsúlyozza is. Az újabb kiadások előszavában a munka dogmatikus jellege háttérbe szorul, előtérbe kerül a magyar alkotmány történeti fejlődésének jelentősége: »a magyar alkotmányt úgy kell elfogadni, mint ahogy azt a történelmi fejlődés elénk állította, de a különböző időszakok irodalmával szemben gondolkodásunk nem szünetelhet.« Leszögezi, hogy az »ösi közjog igazságát« kívánja fejlett eszközökkel bizonyítani, bár újabb kételyként bejelenti, hogy »csak behatóbb elemzés fogja kideríteni azt is, hogy milyen elméletek tekinthetők valóban ősmagyar elméleteknek, mások pedig a XVII., XVIII. században idegenből, főképp a német irodalomból átvetteknek.« Egyszerre és sürgősen igazságot szolgáltat Werbőczynek is: »Szerintem az eredeti magyar közjogi felfogást Werbőczynél kell keresni, a kinél már tiszta közjogi elvekre akadunk, melyeknek vizsgálata arról győz meg, hogy az általa kifejtett magyar felfogás, különösen a szt. korona tana, habár

még a jelképes jogi nyelven előadva, teljesen megegyez azzal az elmélettel, melyet a mai kor tudása az államélet alapjaiul, mint igazat elfogad. És így az a munka, mely napjainkban a magyar közjogot jogilag áthatni törekedik, eredményeiben nem eltérést jelent az ősi magyar közjogi állásponttól, hanem annak igazságait bebizonyítja; alkotmányunk tartalmát pedig megvilágítja és így tudásunkban megerősíti. Erre nekünk még különös szükségünk is van, mert alkotmányunk több oldalról támadásoknak lévén kitéve, azt jól kell ismernünk, hogy jól megvédelmezhesük.« De végül eljut odáig is, hogy a feudális magyar közjogi intézményekben egyenesen »a leghaladóbb« intézményeket lássa, vagy látassa, amelynek színvonalára a külföld csak a legutóbbi időkben ért el. »Ha pedig e munkában itt-ott hasonló eredményre is jutunk, mint a külföldi szakirodalom, ez rendszerint a magyar közjog diadalát jelenti: mert egyrészt a hasonlatosság abból következik, hogy, mint mondottuk, a régi magyar közjogi álláspont a mai nap uralkodóval megegyezik; másrészt meg, mert a civilizált államok nagyban-egészben elfogadták azt a közszervezetet, mely a kontinensen csak Magyarországon nyugszik történelmi alapokon.«

Az engedmények természetesen nemcsak az újabb kiadások előszavában, hanem anyagában is jelentkeznek. Az első kiadásban például még csak a koronázás közjogi jelentőségét tárgyalja, a III. kiadástól kezdve már ez elé a rész elé külön cikkelyt illeszt a szent korona tanról, hangsúlyozva ugyan, hogy az államiság kifejtése a középkori nyelv szimbolikájával együtt jelenik meg a szent korona tanban, de azért zárójelben a misztériumra is utal. Hasonló kiegészítésekre utalhatnánk a munka további részeinél is. Nagy Ernő könyve összesen hét kiadást ért meg. A munka állandóan terebélyesedett, azonban egyáltalán nem dogmatizmusa, hanem történeti-jogi elemei erősödtek. Ugyanakkor Nagy Ernőnek, valamint a német dogmatikusoknak is van bizonyos hatása a történeti-jogi iskola közjogi íróira. Így jutunk el oda, hogy a századforduló közjogi irodalmát említve Szabó Imre már idézett munkájában együtt említheti Nagy Ernőt és Ferdinándyt,¹⁷ még akkor is, ha Nagy Ernő bizonyos különállása meg is maradt.

3.

Nagy Ernő közjogi tankönyveiben tehát fokozatosan kompromisszumra lép a történeti-jogi irányzattal. Sem ő, sem más nem jelentkezik többé azzal az igénnyel, hogy a történeti-jogi irányzattal szembenálló, dogmatikus (pozitivistá) alapon összefüggő, rendszeres kifejtését adja a magyar közjognak. Ez nem jelenti azt, hogy a dogmatizmus egészében háttérbe szorul a magyar közjogban. A századfordulón és a századforduló első éveiben lassan kirajzolódik a fiatal kutatók egy részénél — részben közvetlen nyugati hatások, de Nagy Ernő működésének hatása alatt is — egy úgynevezett közjogi dogmatikai iskola. Az iskola az államjog egyes intézményeit tárgyaló monográfiában jelentkezik. Az időrendet szem előtt tartva, Polner Ödönt kell elsőnek említenünk.¹⁸ Polner első munkájában: »Magyarország és Ausztria közjogi viszonyai«¹⁹ a dogmatikai irány képviselőjeként jelentkezik. Nála már felismerhető a pozi-

¹⁷ I. m. 325. l.

¹⁸ Munkásságát részletesen elemzi Takács Imre: Polner Ödön és a közjogi dogmatizmus c. akadémiai jutalommal is elismert tanulmánya. Kézirat.

¹⁹ Bp. 1891.

tivista állam- és jogbölcselet, főleg professzorának, Pulszkynek a hatása is, ami különösen abban jut kifejezésre, hogy mellőzi az államnak a közjogban a szent korona tannal legjobban összeegyeztethető organikus személyiségi felfogását. Államról szerinte csak ott beszélhetünk, »ahol az emberek bizonyos köre egy társadalmi csoport, bizonyos érdekei kielégítésére egyesül és az állami szervezkedés céljából erőt fejt ki.« A munkát Concha úgy üdvözi, mint amely egyesíti magában »a történelmi és dogmatikai irány« előnyeit.²⁰ Ez a megállapítása azonban téves, Conchát megtéveszti a munka bő jogtörténeti dokumentációja. Helyesen állapítja meg Takács már idézett munkájában, hogy Polnerál a történelmi vizsgálódás is pozitivista és hozzátéhetjük: dogmatikus is. Egyszerűen a megelőző jogszabályanyag jogászai feldolgozását, elemzését adja, amit egyébként a mű előszavában is kiemel. Nem a hatályos jog már ismert tételeinek és elveinek kifejtését célozza, hanem célja »e tételekből és elvekből jogi *consequentiákat* levonni és a két ország viszonyára szigorúan alkalmazva, a két ország viszonyának jogi *konstrukcióját* adni...« Másik monográfiája »A végrehajtóhatalom a magyar alkotmányban,²¹ ha lehet, még élesebben tükrözi a dogmatikai irányt, egyben a jogbölcselet pozitivistáinak hatását. Itt már élesen szembefordul például a személyiségi elmélettel. »Azt hiszem, hogy az államban előforduló jelenségeket, viszonyokat az egyes ember lelki megnyilvánulásainak analógiájára megmagyarázni nem lehet, hogy avval, hogy az állam akaratáról, elhatározásáról és ennek végrehajtásáról beszélünk, semmit sem nyertünk.«²² E két munkával alighogy elindul, végeredményben le is zárul Polner Ödön nagyobb lélegzetű monográfikus kutatómunkássága. Ezután is sokat alkotott, ezek azonban rövidebb lélegzetű, az államjog, akkor a magyar közjog egy-egy részkérdést illető, alapos és kultúrált tanulmányok, valójában azonban nem monográfiák (köztük van egy-két nagyobb terjedelmű munka is, mint például a közös ügyekről szóló összeállítás a jogi lexikon számára (1901), tanulmányok a parlamenti jog köréből (Bp. 1902), vagy például a magyar közjog rövid összefoglalása német nyelven).

Polner még nem Nagy Ernőnél hallgatta a közjogot, a közjogi dogmatizmus további képviselői azonban már közvetlenül Nagy Ernő hallgatói, tanítványai közül kerültek ki. Minden valószínűség szerint Polner sikere ihlette Joó Gyulát, hogy »A magyar törvény fogalma és jogi természete jogtörténeti és összehasonlító alapon« (1908) címmel írja meg terjedelmes monográfiáját. A munka iránya kétségtelenül jogdogmatikai, de szerzője címében is kifejezésre juttatta, hogy a dogmatikai módszer kizárólagosságának vádját el kívánja kerülni. Ereky István²³ hatalmas munkája »A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek« (1908—1910), »Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből« (1908) szintén nagy történeti dokumentációval, de ugyanakkor kéréségekívül jogdogmatikai módszerrel mutatják be a magyar önkormányzatok kialakulását és adott állapotát. A burzsoa jogtudomány termékei között mindkét munka ma is legmegbízhatóbb forrása a felszabadulás előtti önkormányzati rendszer megismerésének, éppen szabatos és pontos történeti és összehasonlító tényanyagára tekintettel. Ereky a pozitivismusnak nemcsak dogmatikai, hanem szociológiai irányát is ismerte. Végül Buza László

²⁰ Concha: Magyar Igazságügy, 36. köt. 1891. 198., 264. l.

²¹ A Jogi Szemle, Bp. 1893. évfolyamában. Kiny.

²² I. m. 2. l.

²³ Munkásságát részletesen méltatja Polner Ödön: Ereky István munkássága. Bp. 1944. A Közigazgatástudomány VII. évf. 3—4. szám, 6—110 l.

első két monográfiáját kell említenünk a dogmatikai iskola ez időszakának képviselőjeként, nevezetesen »Államterület és területi fenségjog« (1910) és »A miniszterek jogi felelőssége« (1911) c. monográfiákat.

Nagy Ernő közjogi tankönyvének első kiadása és Buza László második monográfiájának megjelenési időpontja közel negyedszázadot fog át. Jelentős időszakok választják el egymástól Nagy Ernő követőit is. Ezek az időbeli eltérések egyben jelzik a közjogi dogmatizmus szerzői közötti különbségeket. Erre a korszakra esik az imperializmus kialakulása. Ez a negyedszázad a legkülönbözőbb jogtudományi irányzatok harcát hozza a jogtudományok különböző területein. Az állam- és jogelmélet területén például egymást váltják az észjog, a pozitivisták szociológiai irányok és a századfordulót követően már jelentkező az újkantianus jogbölcselet hazai előfutárai. Az igaz viszont, hogy e fejlődés a közjogban viszonylag kevésbé érezteti hatását, hiszen ennek az időszaknak éppen egyik jellemzője, hogy a tételes tudományok általában elszakadnak a jogbölcselettől. De bizonyos hatásukat tagadni mégsem lehet. Annál jelentősebb a közjogtudomány számára, hogy e negyedszázad alatt egymás után jelennek meg a kialakuló közigazgatási jogtudomány új művei. E munkák differenciáltabb formában vetik fel az állami tevékenységi formák elemzésének szükségességét, és a közjogban olyan új kategóriák megkülönböztetésének szükségességét is felszínre hozzák, mint az igazgatás és kormányzás, az önkormányzat és önzigazgatás problémája, az önkormányzat és a hatalmasra duzzadt, centrálisan irányított, helyileg is működő kormányservek viszonya. Mindezek új formában vetik fel a miniszteri felelősség, az államfő, a legfelsőbb képviselői szervek helyzetét. Alapvetően elhibázott lenne azt hinni, hogy Buza László dogmatizmusa és Nagy Ernőé azonos. Nagy Ernő dogmatizmusa nem fejlődött. Megmaradt az eredeti labandi hatás alatt. Buza műveiben a jogi dogmatizmus sokkal következetesebben kifejezésre jut és az említett két monográfiájában nemcsak hogy egészében elszakítja gyökereit a történeti-jogi iskolától, de távolartja magát azoktól a szociológiai hatásoktól is, amelyek mind Polner, mind Joó Gyula, mind Ereky munkásságában kimutathatók. Buza László e munkáiban egyrészt elődeinél még következetesebben szakít a metajurisztikus elemekkel, másrészt sok vonatkozásban a jog tartalmi elemei rovására is a jogi formát emeli ki. A dogmatikai irányzatnak egyébként is általános jellegzetessége a jog formai elemeinek előtérbe állítása. Azonban míg Labandnál és Nagy Ernőnél a jogi forma mégis másodlagos marad, addig Buzánál a tartalmi és formai elemek azonos hangsúlyt kapnak.

Hogy az uralkodó közjogtudományi irányzat mennyire másodlagos szerepre szorította a dogmatikai iskolát, annak ellenére, hogy szerzőik egy-két részlettanulmányban dokumentálták az »ősi alkotmányhoz« való hűségüket, az irányzat képviselőinek életpályája is igazolja. Egyedül Polner Ödön kap katedrát egyetemi közjogi tanszéken, de a magyar közjog összefüggő egyetemi tankönyv igényével fellépő összefoglalását már ő sem vállalhatta, mivel tisztában volt azzal, hogy ez újólag széles fronton hívná ki az ellentétes és az uralkodó osztályok által közvetlenül támogatott történeti-jogi irányzat bírálatát. A közjogi dogmatizmus többi képviselői hosszú időn keresztül csak a vidéki evangélikus és református jogakadémiákon jutnak szerephez. Ha egyetemre kerülnek, akkor sem saját tudományszakukban. Hogy ez mennyire nem egyszerűen a vallási hovatartozással kapcsolatos adottság, arra jellemző, hogy Ereky — bár katolikus volt — éppen munkásságának iránya miatt nem kapott helyet a klérus befolyása alatt álló állami oktatási intézményeknél. Áttért

evangélikusnak, hogy az eperjesi evangélikus jogakadémián tanszékhez jusson. Később sem a közjog, hanem a közigazgatási jog tárgykörében kap katedrát Szegeden. Joó Gyula végig a kecskeméti református jogakadémián marad, Buza László a nemzetközi jog tárgykörében kap tanszékét 1921-ben a szegedi egyetemen, tehát olyan jogtudományi ág területén, amely tekintetében az uralkodó osztályok sokkal kevésbé voltak érzékenyek, mint a hazai politikai hatalommal összefüggő kérdésekben. A teljességhez talán hozzátartozik, hogy Buza László 1915-ben pályázott a debreceni egyetem közjogi tanszékére, a pályázatot azonban a központi oktatásügyi szervek közreműködésével a kar sikertelennek jelentette ki, csak azért, hogy a tanszékre a történeti-jogi irányzat keretében munkálkodó Barabási Kun József császári és kir. kamarást hívassák meg. Lehetséges, sőt valószínű, hogy ezekben a mellőzésekben közre játszott sok személyi vagy eseti momentum is, azonban összességükben mégis elgondolkoztatók.

Hiba lenne ebből azt a konzekvenciát levonni, hogy a jogdogmatikai irányzat művelői áttörték saját társadalmuk tudományának osztálykorlátait és élesen szembefordultak a burzsoá-feudális közjogi intézményekkel. Erről szó sincs. Pusztán arról van szó, hogy a klérus és a feudális uralkodó osztály határozott hozzáállást követeltek a magyar közjogi intézményekhez. Nem tűrték el ezeknek az intézményeknek még viszonylag objektív vizsgálatát sem.

4.

A dogmatikai iskola és a hozzátartozó összes szerzők egész munkásságának részletes értékelése feltétlenül hasznos eredményeket hozna felszabadulás előtti közjogtudományunk megítélésében, de nyilvánvalóan külön tanulmányokat igényelne. Az adott keretben Buza László egész munkásságának az értékelését sem vállalhatjuk, csupán első két monográfiáját vizsgáljuk és csak a jogdogmatikai iskolához kapcsolódó általános vonásaira utalunk. A vizsgálat ilyen módjának külön időszerűségét az is alátámasztja, hogy emlékkönyvünk Buza László tanári működésének 50. évfordulóját ünnepli. A jelzett két monográfia pedig alapját képezte Buza László egyetemi magántanári habilitációjának. Buza László első monográfiája: »Államterület és területi fenségjog«, mindjárt előszavában tanúsítja, hogy az adott időszakban a magyar közjogi kérdések tárgyalása még mindig nem minden veszély nélküli azok számára, akik dogmatikai módszerrel művelik a jogtudományt. Már az előszó leszögezi, hogy nem magyar közjogi, hanem »általános államjogi tételt tárgyalt«. Nyilvánvalóan ezzel igyekszik kitérni az olyan kritika elől, amely az uralkodó közjogtudományi irányzat részéről éppen a mű széles tudományos apparátusa, az idegen szerzők megállapításának bő felhasználása folytán »idegen imádatot« vagy »nemzetietlenséget« vethetett volna a szemére. Az úgynevezett »általános államjog« kategóriája egyébként tipikusan a dogmatikai módszer szülötte. A metajurisztikus társadalmi jelenségektől való elvonatkoztatás, a jognak pusztán a jogból való magyarozatára való törekvés lehetővé tették a különböző államok közjogi intézményeinek tisztán formalista összehasonlítását, éppen a burzsoá típus államain belül szükségképpen adódó hasonló megoldások folytán. Az úgynevezett általános államjog és az e tárgykörbe eső munkák megjelenését minden valószínűség szerint támogatta az a századfordulót kö-

vetően ismeretes tendencia is, mely a jog különböző ágaiban, így például a magánjogban is, egyenesen kutatta annak lehetőségét, hogy a »jog nemzetek szerinti feldarabolásából eredő bajokat« valamiféle egyetemes, nemzetek feletti jogtudománnyal, és ennek megfelelően bizonyos egyetemes jogintézményekkel ellensúlyozza.²⁴ Meg kell azonban jegyezni, hogy a századfordulót követően kialakuló »általános jogi« irányzat nem azonosítható a mai ún. összehasonlító jogi iskolákkal, amelyek kimerülnek az egyes államok jogintézményeinek leírásában. A századforduló »általános jogi« munkái az összehasonlító módszert a jogdogmatikai elemzéssel kapcsolták. Ezért nálunk mintegy átmenetet foglalnak el az akkor meghonosodó politika tudománya és a közjogtudomány között. A marxista tudomány — ismerve a jog felépítmenyi jellegét —, elveti mind a mai burzsoá összehasonlító módszereket, mind a jogdogmatikai iskolához kapcsolódó »általános jellegű« jogtudományokat, még akkor is, ha elismeri, hogy különösen az utóbbiak jelentősen hozzájárultak a jogi kutatás módszereinek finomításához. A konkrét esetben, éppen Buza László dolgozatainál, az általános államjogi irányt egyben a történeti-jogi iskola elleni állásfoglalásként kell felfognunk. Világosan kitűnik az itt tárgyalt munka előszavából is, hogy tudatosan vállalja az általános államjogi irányt, csak azért, hogy a történeti-jogi iskola buktatóit kikerülhesse. Elvi jellegű indokolással igyekszik magát, illetve tárgykörét elhatárolni a lelkiismeretes tudományos kutató számára akkor roppant kényes feladattól, nevezetesen a szent korona tannak az államterülettel kapcsolatos vonatkozásainak vizsgálatától. Ez nem volt könnyű, már csak azért sem, mert a történet-jogi irányzat művelői hovatovább a közjog minden jelentősebb elméleti kérdését, így az államterület és a területi felségjog elvi kérdéseit is a szent korona tannal hozták kapcsolatba. »Az általános államjognak az képezi feladatát — mondja Buza —, hogy az egyes államok alkotmányjogában ne az eltérő és különleges, hanem az azonos és rokon vonásokat kutassa, ez a munka is általános érvényű tételeket akar megállapítani. Ezért nem tárgyalhattam az államterület jogi helyzetének a magyar szent korona elméletén alapuló felfogását és az angol államjognak kérdésünkre vonatkozó egészen speciális tételeit.« Elhibázott lenne utólagosan azt sérelmezni, hogy megkerülte a kényelmetlen kérdéseket, nem szállt szembe ezzel az elmélettel, hiszen maga is birtokában volt azoknak a tudományos ismereteknek, amelyekkel már ebben az időszakban ki lehetett volna mutatni a szent korona tan tudománytalanságát. A magyar uralkodó osztályok a szent korona tan sérthetetlenségét olyan erővel védelmezték, hogy közel három évtized múlva is szentségtörésnek minősült — még ha olyan óvatos kísérlet is — a kérdés tudományos vizsgálatára.²⁵

A munka négy fejezetre oszlik. Az I. fejezetben az államterület jogi helyzetére vonatkozó elméleteket elemzi, a II. fejezetben a tételes jog alapján összehasonlító módszerrel határozza meg a terület jogi helyzetét, majd a III. fejezetben a területszerzés és területátengedés jogi természetével, a IV. fejezetben az államterület jogi tulajdonságaival foglalkozik. Közel 110 szerző álláspontját elemzi, köztük az államjog, a nemzetközi jog és az akkor kialakuló államigazgatási jogtudomány legjelentősebbjeit, mint pl. Hauriou, O. Mayer, Barthelemy, Preuss, Bornhak stb. Tehát szinte teljes képet ad a korabeli vonatkozó európai irodalomról.

²⁴ Vö. Szabó Imre, i. m. 344. l.

²⁵ Az 1930-as években zajlott és általánosan ismert Eckhart vitára gondolunk.

Mindjárt a bevezetőben tisztázza álláspontját az államfogalmat illetően. Az államot a jogdogmatikai iskola általános felfogásával összhangban jogalanyként és ennek megfelelően jogi személyként fogja fel. Világosan látja, hogy ez a meghatározás nem meríti ki az állam lényegét, azonban a jogdogmatikai iskola álláspontjának megfelelően egyedüli lehetséges »jogi« meghatározásnak tartja, elhatárolván magát az állam más, és szerinte »bölcészeti«, tehát filozófiai jellegű meghatározásától. Az állam jogi személyi felfogásában sokkal következetesebb, mint mestere, Nagy Ernő, aki egyrészt az állam »jogi személy« koncepcióját nem vitte következetesen keresztül munkájában, másrészt nem látta, vagy talán nem akarta látni azt a mély válaszfalat, ami az állam »jogi személyi« felfogását az államot organizmusként, a természetes személy fizikai létének analógiájára szemlélő államfogalomtól elválasztja, (ami a történeti-jogi iskola művelőinél általános). Ezért érthető, hogy a Conchával folytatott vitában a maga »jogi személyt« tükröző meghatározását egyszerűen jogi nyelven kifejezett személyiségi elméletnek deklarálja. Könyve további kiadásaiban el is hagyja államfogalom meghatározásában a jogi személy megjelölés mellől a »jogi« kitétel, és már csupán az állam »személyiségi« jellegéről beszél, mintha a két felfogás között pusztán fogalmazásbeli különbséget látna.²⁶ Ezt annál könnyebben megtehetette, mert abban az időben az állam jogi személyiségének felfogásában a német jogi dogmatika sem szakadt el a természetes személy jogalanyiségének analógiájától. Buza László az első, aki éles határt von az organikus iskola személyiségi felfogása és a dogmatikus irányzat »jogi személy« kategóriájában kifejezésre jutó államfogalma között. »Hogy az állam személy, ez nem azt jelenti, — mint már a bevezetésben megállapítottuk —, hogy az állam organismus. A személyiségnek és az organismusnak a fogalma egyáltalában nem azonos fogalmak. A személyiség egy kizárólagos jogi fogalom, a mely azt a képességet jelenti, hogy az illető jogviszonyokban állhat, jogoknak és kötelezettségeknek az alanya lehet. Ezzel a képességgel nemcsak az ember és nemcsak élő organismusok vannak felruházva, s így az állam nem szükségképpen organismus azért, mert a jogrend értelmében személy. De abban az esetben is, ha helyes az organikus elmélet, s ha az állam tényleg quasi egy nagy ember, a mely ugyanazokat az életműködéseket mutatja, mint a physicali személyek, ez az analogia csak az állambölcészet terén érvényesíthető, azt átvinni a jog területére, s belőle azt a következtetést vonni le, hogy az államnak, mint organismusnak az életműködései ugyanolyan jogi természettel bírnak, mint az embernek az életműködései, s hogy az állam és egyes részei között olyan jogi viszony van, mint az ember és egyes részei között, a legnagyobb tévedés, a mely szükségképpen lehetetlen tételekhez vezet.«²⁷ A továbbiakban több ízben

²⁶ Nagy Ernő idézett munkájának első kiadásában még »az állam valamely jogéletre fejlődött társadalomnak — népnek — jogi személlyé történt szerveződése...« (I. l.) A II. kiadásban ez a meghatározás annyiban módosul, hogy »az állam valamely jogéletre fejlődött és állandóan megtelepedett népnek személyiséggé történt szerveződése.« (I. l.) Itt még a jogéletre való utalásban tartja az állam. Úgynevezett »jogi« fogalmát és a Conchával való vitában adott végszavában is kifejezésre juttatja, hogy a személyiség alatt még jogi fogalmat ért (i. m. 277. l.). A későbbi kiadásokban azonban, így pl. az V. kiadásban is, »az állam valamely határozott területen állandóan megtelepedett népnek *magasabb személyi életre (személyiséggé) történt szerveződése*«. (I. l.) (Kiemelés tőlem — K. I.) Tehát egészében el is marad a jogi jellegre való utalás.

²⁷ Buza László, i. m. 49—50. l.

is hangsúlyozza, hogy a jog csak emberek, vagy ha úgy tetszik, jogalanyok közötti viszonyokat szabályoz, semmiféle jog által szabályzott viszony nem lehet jogalanyok és dolgok (természeti tárgyak) között. Ezzel — ha ilyen élesen nem is fogalmazza meg —, Jellinek tanításait továbbfejlesztve eljut odáig, hogy tárgyalásai során mindig élesen meg tudja különböztetni a társadalmi és a természeti viszonyokat. Végül leszögezi, hogy az állam jogi személyisége nem más, mint pusztán jogi absztrakció, »abstrakt jogi fogalom, amelynek mint ilyennek, reális dolgok egyáltalán nem is képezhetik alkotóelemeit.«²⁸ Tanúságot téve ezzel arról, hogy teljes egészében ismeri a fogalomképzés logikai folyamatait is. A természeti és társadalmi kategóriák éles különválasztása, valamint az absztrakció logikai folyamatának világos ismerete teszik számára lehetővé, hogy a választott tárgykörben, az államterület jellegének megítélésében és a területi fenségjog kérdéseinek megvilágításában túlhaladja a Fricker—Jellinek-féle elméletet, pedig könyve előszavában csupán annak kifejtésére és alkalmazására vállalkozik. A jogi kategóriák elkülönítésére és kimunkálására irányuló törekvés egyébként végigvonul egész munkáján. Így például több helyen is utal a filozófiai, valamint a közgazdasági és jogi fogalmak elhatárolásának szükségességére.²⁹ E mellett a lehető legnagyobb következetességgel alkalmazza a jogi dogmatizmus módszereit és ebből következően olyan mértékben számúzi a metajurisztikus elemeket álláspontjai kifejtésénél, hogy szinte a normativizmus felé látszik hajlani. Ettől azonban elhatárolja az — amint erre már az előzőkben is utaltunk —, hogy nem számúzi magának a jogszabálynak tartalmi elemeit.

Buza László másik itt tárgyalandó monográfiája, »A miniszterek jogi felelőssége«,³⁰ egész irányát tekintve szintén inkább általános államjogi munka, bár sokkal közelebb esik a tulajdonképpeni értelemben vett közjogi monográfiákhoz. Sokkal közelebb kerül a magyar közjogi kérdésekhez is. Ezt a munka tárgya is jobban megengedi, hiszen a miniszteri felelősség csak az 1848. évi törvények után válik nálunk jogintézménnyé. A kérdés történeti feldolgozását mellőzi és azt elintézettnek tekinti Frisch vonatkozó monográfiájára való utalással.³¹ A történeti-jogi iskolával való szembefordulást kell látnunk abban, hogy egy szót sem ejt a 48 előtti, a történeti-jogi iskola által analógiaként tárgyalt feudális magyar közjogi intézményről, a királyi tanácsosok felelősségéről. (A korabeli magyar történeti irányú közjogi könyvek szinte mindegyike ehhez a feudális, bár korábban kétségtelen jelentős közjogi intézményhez kapcsolja a miniszteri felelősség kifejtését. Még Nagy Ernő sem tud kitérni legalább a kérdés ismertetése elől, bár világos álláspontot foglal el abban, hogy a 48-ban rögzített felelősség nem hozható azzal kapcsolatba.)

A munka tíz paragrafusra oszlik. Ebből az 1. §. a miniszteri felelősség fogalmát és fajtait, a következő négy §. a miniszterek jogi felelősségének jogi természetét, célját, az államfő tényeihez való viszonyát, tárgyát, majd az ezt követő további öt §. a felelősség érvényesítését célzó eljárás egyes szaka-

²⁸ I. m. 53. l.

²⁹ I. m. 100. l. pl. a gyarmati területek jogi helyzetének megítélésénél élesen elhatárolja a »gyarmat« fogalmát, mint közgazdasági fogalmat az államterülethez kapcsolódó nemzetközi jogi, vagy államjogi fogalmaktól.

³⁰ Grill kiadás. Bp. 1911.

³¹ Die Verantwortlichkeit der Monarchen und höchsten Magistrate. Berlin, 1904.

szait tárgyalja. A munka egészen ugyanolyan széles tudományos apparátusra, ugyanarra a módszerre épül, mint a szerző már ismertetett előző monográfiája. Különösen jelentősek a miniszteri felelősség fogalmára és fajaira, ezen belül különösen a jogi és politikai felelősség elhatárolásával kapcsolatos megállapításai. Ez az elhatárolás ma is jelentős segítséget adhat a különböző burzsoá kormányformák elemzéséhez a szocialista államjogtudomány számára.

Elsőnek a miniszteri felelősség általános fogalomkörét határolja el, kijelölve a miniszter tevékenységének azt a területét, ahol a miniszteri felelősség egyáltalán felmerülhet. »Miniszteri felelősség alatt a minisztereket, csak mint ilyeneket terhelő felelősséget értjük, amelynek alapjául tehát a miniszterek különleges hivatali működése szerepel, amely mintegy a miniszteri funkciókhoz van tapadva, s így kizárólag csak a minisztereket terheli.«³² A miniszterek magánzemélyként való tevékenységi körét kirekeszti e fogalomkörből és szembeszáll azokkal az álláspontokkal, amelyek a miniszter magán-tevékenységi körében is felfedezni vélnek a közönséges törvények hatálya alól kiemelhető elemeket. Majd a miniszter hivatali tevékenysége körébeni cselekményeknél is különböztet aszerint, hogy a sérelmezhető cselekménye a) egyszerűen jogszabályba ütköző konkrét igazgatási intézkedés, illetve a közönséges büntetőtörvénybe ütköző hivatali deliktum, vagy b) alkotmányellenes kormányzati aktus. Csak ez utóbbit vonja a miniszteri felelősség körébe. Az a) alatti esetekben nem miniszteri felelősség, hanem csupán a mindezen közhivatalnokkal szemben fennálló közönséges közhivatalnoki felelősség terheli a minisztert. Ebből következően a miniszter jogellenes aktsaival okozott anyagi károkért nem a miniszteri, hanem az általános közhivatali felelősség szabályai szerint felel mind a magánosok, mind az állam irányában, továbbá az általa esetleg elkövetett hivatali bűncselekmények vonatkozásában is a közönséges büntetőtörvénykönyv szabályai alá tartozik. Ilymódon a miniszter általános közhivatali felelőssége abszorbeálja az addig, de az utána következő közjogi irodalom jelentős része által is a miniszteri felelősség körébe vont ún. magánjogi és büntetőjogi felelősséget. Ezzel egyben kizárja a miniszteri felelősség köréből a miniszternek a közigazgatási bíróság előtt megítélhető aktusait is.

Ezek előrevetítése után vonja meg a határt a most már élesen megrajzolt miniszteri felelősség két faja: a) a miniszterek politikai és b) a miniszterek jogi felelőssége között. Kimutatja, hogy nem tartható az az addig uralkodó felfogás, mely a miniszteri felelősség két faja között aszerint különböztet, hogy a jogi felelősségrevonásnak jogsértő tények miatt van helye, a politikai felelősség pedig helytelen és célszerűtlen politikájukért terheli a minisztereket. Ez a felfogás a felelősség tárgya, objektuma alapján kíván különböztetni. Bebizonyítja, hogy ez a megkülönböztetés egyrészt figyelmen kívül hagyja a hatályos államjogi szabályokat, másrészt vulgáris módon összekeveri a jog, illetve politika általános fogalmait. Szerző már akkor felismeri a politikai és jogi viszonyok megkülönböztetésének lehetőségét, egyben világosan látja, hogy a politikai és jogi viszonyok csak mint absztrakciók foghatók fel a társadalmi viszonyok külön territóriumaiként, a maguk konkrétságában azonban egymást fedhetik, sőt többnyire fedik is. Ha a politikai viszony jogi szabályozást kap, a fogalom általános értelemben politikai viszony marad ugyan, de egyben jogviszony is lesz. A miniszteri felelősségre konkrétizálva

megállapítja, hogy ez az általa támadott megkülönböztetés már csak azért sem állhat meg, mert vannak államok, ahol a miniszterek vád alá helyezhetők, elítélhetők helytelen politikájukért, viszont egyre erőteljesebben fejlődik a gyakorlat abban az irányban, hogy jogsértésért a politikai felelősségrevonás eszközeit alkalmazzák (lemondásra kényszerítik a kormányt), a vád alá helyezés hosszadalmas és gyakran kevés eredményt hozó, az államélet megrázkódtatásával járó eljárása helyett. Ez egyszerűen onnan ered, hogy a felelősségnek vannak olyan objektumai, amelyekért »egyaránt helyet foghat úgy a politikai, mint a jogi felelősségrevonás.«³³ Ezt követően lerögzíti az általa helyesnek ítélt és a burzsoá miniszteri felelősség intézményének elemzésénél a szocialista államjogtudomány által is elfogadható álláspontot, ami szerint »a politikai és jogi felelősség a felelősségrevonás módja és eszközei tekintetében különbözik egymástól. A jogi felelősségrevonás vád alá helyezés-sel, és a vád alá helyezett miniszterek elleni formális bírói ítélettel történik, tehát egy pernek az alakszerűségei között megy végbe.«³⁴ A politikai felelősségnek pedig további két ágát különbözteti meg. Az egyik ágán az államfő bármikor felmentheti állásától a minisztert (amennyiben a tételes jog ráruházza ezt a jogot), a másikon a parlament vonhatja felelősségre a minisztert, amely abban konkretizálódik, hogy a parlament beszámolót kérhet, vagy esetleg a parlamentáris kormányformájú államokban lemondásra kényszerítheti a minisztert. Itt mutat rá arra, hogy amennyiben a politikai felelősség itt említett formái jogi szabályozást kapnak, úgy egyben jogintézménnyé válnak, anélkül, hogy a miniszter jogi felelősségének kérdéskörébe kerülnének. A jogi szabályzás ez esetben nem más, mint a politikai felelősség egyszerű jogi burka.³⁵ Kétségtelenül a haladás irányába mutatnak azok a megjegyzései, amelyekkel a politikai felelősség jogintézménnyé való változtatásának lehetőségét is felvázolta,³⁶ abban az időben, amikor még a legtöbb európai államban nem a tételes jog, hanem csupán a parlament és az államfő közötti tényleges hatalmi viszonyok síkján kapott garanciát a miniszterek parlament felé irányuló felelőssége.

Buza László ezekkel a tételekkel valójában új és a tételes jog számára egyedül használható elhatárolási módokat teremtett, annak ellenére, hogy megtartotta a régi terminológiát. Bár maga is megjegyzi, hogy konstrukciójában a régi fogalmak új tartalmat nyernek.

5.

A felszabadulás előtti magyar jogtudomány bármelyik szakaszának vagy irányzatának értékelésénél — ugyanúgy, mint a burzsoá jogtudomány akár leghaladóbb műveinek elemzésénél — egy pillanatra sem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy ezek a művek a burzsoá társadalom ideológiai felépítményének részei. A burzsoá társadalmat szolgálják. Segítséget nyújthatnak a burzsoá állam- és jog egyes intézményeinek megismerésében, azonban nyilvánvalóan nem pótolhatják azok marxista elemzését. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy megállapításaik nem, vagy csak többszöri áttétellel

³³ I. m. 13. l.

³⁴ I. m. 15. l.

³⁵ I. m. 18—19. l.

³⁶ I. m. 20. l.

— és akkor is csak a jogi forma és jogtechnika területén — alkalmazhatók a szocialista állam és jog intézményeire. Ez egyenesen következik abból, hogy a szocialista állam és jog intézményei alapvetően más, új típusú államhoz kapcsolódnak, ahol a jog a nép túlnyomó többségének, illetve a felépült szocializmus viszonyai között a nép egységének akaratát fejezi ki. Még a formálisan hasonló intézmények is alapvetően más tartalmat takarnak, éppen az állam eltérő osztálytartalmából és a társadalom minőségileg más gazdasági alapjából folyóan. Ha az egyes szocialista jogrendszereket a maguk egészében szemléljük, a szocialista jog formájára nézve is új, még akkor is, ha egyes részleteknél kimutatható bizonyos formális hasonlóság. A jogi forma területén mégis meg kell szívlelnünk Visinszkij szavait: »A szovjet szocialista jog elfogadja, kifejleszti és továbbműveli mindazt, ami a sok évszázados jogász kultúrából a jogi forma területén jónak bizonyult, de határozottan elutasítja magától mindazt, ami idegen az új társadalomra nézve.«³⁷

A magyar közjogtudományban éppen a közjogi pozitívizmus, mondhatnánk azt is, hogy egyedül a közjogi pozitívizmus képviselte azt az irányt, amihez az államjogi kutatások területén ma is visszanyulhatunk, éppen abban lévén egyik nagy érdeme, hogy a jogi forma területén tárt fel új összefüggéseket és emelte magasabb fokra a jogtudományt. A jogi formák mesteri kezelésében és a jogi formával szoros kapcsolatban levő kategóriákban, a jogi fogalmak elemzésének módszereiben teremtett újat és járult hozzá a jogtudomány fejlődéséhez. A hivatalos magyar közjogtudományban talán ez az egyetlen fonál, amit a szocialista államjog művelője is megragadhat, hogy vele dokumentálhassa: nem veti el, ami értéket jelent a múlt jogtudományából, sőt felhasználja, tovább viszi azt. Ezen az iskolán belül Buza László és az itt tárgyalt két monográfiája tiszteletreméltó helyet foglal el.

Др. Иштван Ковач
Профессор Университета

ПОЗИТИВИЗМ В ВЕНГЕРСКОМ ПУБЛИЧНОМ ПРАВЕ И ПЕРВЫЕ МОНОГРАФИИ АКАДЕМИКА ЛАСЛО БУЗА

(Резюме)

В научной статье анализируется развитие науки венгерского публичного права (науки государственного права); отмечаются причины, вследствие которых в науке венгерского государственного права по поражении революции от 1848—49 гг. так называемое исторически-правовое направление стало господствующим. В статье указывается на то, что в науке венгерского государственного права кроме направления так называемого исторически-правового, появилось и так называемое правово-догматическое направление (которое в Венгрии соответствовало публично-правовому позитивизму). Представляются характерные особенности и главные представители этого направления. Детально анализируется работа Эрне *Надь*, основоположителя догматического направления в Венгрии и его борьба с исторически-правовым направлением. Излагаются также и те принципиальные уступки, которые появляются в его трудах именно вследствие нападений со стороны исторически-правового направления. В последней части статьи анализируются две монографии академика Ласло *Буза*, изданные в 1910 и 1911 гг.: «Территориальное верховенство государства» и «Правовая ответственность министров», как работы, принадлежавшие к догматическому направ-

³⁷ Nagy Szovjet Enciklopédia, P. köt. 1441. 1. Magyar nyelven ld. Állam és Igazgatás, 1949. évf. 24. 1.

лению. Исследуется общее направление этих работ и отмечаются общественные причины, вследствие которых в этих работах разработаны темы не из области венгерского государственного права, а из так называемого всеобщего государственного права. Между появлением первого представителя правово-догматического направления и указанными монографиями Ласло Буза истек период четверть столетия и во связи с этим в статье указаны различия между догматизмом Ласло Буза и Эрне Надь. Отмечается, что Ласло Буза в повышенной мере ставит на переный план правовые нормы, и в соответствии с этим при применении догматизма до такой степени последовательный, что уже почти кажется приближаться к нормативизму. Как достоинство этих монографий главным образом указывается на то, что они определяют категории государственного права в венгерской литературе публичного права до тех пор неизвестной четкостью и экзактностью, а также ясно разграничивают категории права от иных категорий общественных наук, как и в том, что раскрывают особенности естественных и общественных категорий.

DR. ÉTIENNE KOVÁCS
Professeur d'université

LE POSITIVISME DANS LE DROIT PUBLIC HONGROIS ET LES PREMIÈRES
MONOGRAPHIES DE LÁSZLÓ BUZA

(Résumé)

L'étude analyse l'évolution de la science hongroise du droit public et indique les causes qui, après la défaite de la révolution bourgeoise de 1848/49, ont donné à l'école historique la première place dans la science hongroise de droit public. L'étude démontre qu'à côté de l'école historique, une autre tendance s'est également présentée dans la science du droit public en Hongrie, à savoir celle représentée par l'école du dogmatisme juridique (correspondant en Hongrie au positivisme dans le droit public). L'étude explique les caractéristiques de cette doctrine et nous présente ses principaux adeptes. Elle examine de plus près les travaux du fondateur de l'école dogmatique en Hongrie, du professeur Ernő Nagy, en soulignant son opposition à l'école historique. Mais l'étude expose au même temps les concessions de principe aussi qui peuvent être constatées dans ses oeuvres comme conséquences des attaques dirigées contre lui du côté des partisans de l'école historique. La dernière partie de l'étude analyse les deux monographies de László Buza parues en 1910 et 1911, sur «La souveraineté territoriale de l'Etat» et «La responsabilité légale des ministres», toutes les deux de tendances dogmatiques. L'étude analyse d'une manière approfondie le caractère général de ces ouvrages et indique les motifs sociaux pour lesquels l'auteur a choisi ses sujets non pas parmi les problèmes spéciaux du droit public hongrois, mais plutôt parmi ses questions d'ordre général. Entre la première présentation des représentants de l'école dogmatique en Hongrie et la publication des monographies de László Buza, une période de 25 années s'est passée, ce qui donne l'occasion à l'auteur de mettre en relief les différences entre les dogmatismes juridiques de László Buza et de Ernő Nagy. Il souligne que László Buza attribue aux formes juridiques une telle importance et il applique le dogmatisme d'une manière tellement conséquente qu'il se trouve déjà tout près du normativisme. Selon l'étude la valeur des monographies traitées consiste dans le fait qu'elles donnent de certaines catégories de droit public une description dont l'exactitude et richesse ont été jusqu'alors inconnues dans la littérature du droit public hongrois. Leurs mérites ultérieurs sont d'avoir tracé une ligne de démarcation nette entre les catégories juridiques et les autres catégories des sciences sociales, ainsi que d'avoir reconnu les traits spécifiques des catégories naturelles et sociales.